

ZBIERKOVÝ FOND FAJOK V SLOVENSKOM BANSKOM MÚZEU V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Eva Lovásová

Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici,
Kammerhofská č. 2, 969 00 Banská Štiavnica,
sbm@muzeumbs.sk

Abstract:

Lovásová, E. 2011: The pipes collection in the Slovak Mining Museum in Banská Štiavnica. Proceedings from the 1st Conference on “The history of the pipe production and pipe archaeological findings in Slovakia”: 4 – 16

The most important part is a collection of clay pipes from the pipe manufactory production of Karol Zachar in Banská Štiavnica (1870 – 1959). Its cancellation has expired last pipe manufactory not only in Banská Štiavnica, but also in Slovakia. In addition to final products come from the manufactory the semi-tools, machinery, molds for production of clay pipes and metal parts, dies, photographic material, financial records, advertising brochures. In the exposure The Pipe Manufactory of Karol Zachar, which is located in the building of the Old Castle, is possible to perform the manufacture of pipes.

The historical collection is located approximately 520 pipes, most of the clay, approx. about 480 pieces of pipes, from mentioned workshop 350 pcs, 130 pcs are the pipes from other manufacturers. In addition to pipes without signatures, it is mainly pipes producers from Banská Štiavnica: Ahnert's brothers, family Hönig, S. Bisch, Rasztozczy, F. Raugh, Rauch, family Schmidt, Mihalik, Kehr. From the nearby Banská Hodruša come pipes from P. Seiler and K. Takács, from Kremnica pipes from family Štiasný, tobacco pipes from the site of Levice are the pipes with signature Podres. From the Ozorovce comes the small pipe with signature Kiss (Kiss, the Hungarian company Azar). During the conference we identified other historical pipes contained in the Fund of the Slovak Mining Museum.

The pipes installed in the exposure are wooden, porcelain, metallic, made from glass, meerscham and the so-called „gypsovka“ (gypsum).

The collection fund is formed from the beginnings of museums in Banská Štiavnica, establishment of the Municipal Museum in Old Castle, in 1900 and the Mining Museum of Dionýz Štúr in Berggerichte, in 1927, continuing the Slovak Mining Museum (1967). Clay pipes, so-called *Štiavnička* were exported worldwide and its quality make famous oldest mining town in Slovakia, Banská Štiavnica.

Key words : Slovakia, pipes, collection, Slovak Mining Museum in Banská Štiavnica.

V historickom zbierkovom fonde Slovenského banského múzea (SBM) sa nachádza kvalitatívne aj kvantitatívne pozoruhodná skupina predmetov, dokumentujúca fajkárske remeslo v Banskej Štiavnici.

Najvýznamnejšou časťou je zbierka hlinených fajok z produkcie fajkárskej dielne Karola Zachara v Banskej Štiavnici. Dielňa bola založená okolo roku 1870, v roku 1925 ju prevzal synovec Karola Zachara, Rudolf Móczik, ktorý v nej pracoval až do roku 1959. Jej zrušením zanikla posledná fajkárska dielňa nielen v Banskej Štiavnici, ale súčasne aj na Slovensku. Okrem finálnych výrobkov z dielne pochádzajú aj polotovary, nástroje, stroje, formy na výrobu hlinených fajok a ich kovových súčastí, razidlá, fotografický materiál, účtovná evidencia, reklamné letáky. **(obrázok č. 1, 2)**

Po rekonštrukčných prácach v objekte Starého zámku bola v roku 1997 sprístupnená expozičná časť s názvom Fajkárska dielňa Karola Zachara. Vďaka našim muzeálnym predchodcom, ktorí získali a zachovali okrem materiálnych predmetov aj technológiu výroby fajok, patrí expozičnej časti významné postavenie. Jej prioritou je totiž možnosť predvádzania výroby hlinených fajok – *štiavničiek*, ktorú využívame pri rôznych kultúrnych akciách.

V zbierkovom fonde sa nachádzajú okrem fajok Karola Zachara aj hlinené fajky jeho predchodcov a pokračovateľov, hlinené fajky z iných lokalít, ale aj fajky drevené, kovové, porcelánové, sklenené a z morskej peny. Fond sa začal formovať už v prvej muzeálnej inštitúcii Banskej Štiavnice v Mestskom múzeu, ktoré bolo založené v roku 1900 v Starom zámku a v Banskom múzeu v *Berggerichte*, založenom v roku 1927. V roku 1964 sa obidve organizácie zlúčili do Banského múzea s celoslovenskou pôsobnosťou, ktoré bolo premenované v roku 1967 na Slovenské banské múzeum.

Významný riaditeľ Mestského múzea v rokoch 1921 – 1941, Vojtech Baker, sa významne zaslúžil o rozvoj Mestského múzea. Ako kurátor zbierkového fondu dôsledne pracoval na systematizácii zbierkových predmetov, je autorom prvých prírastkových kníh, z ktorých aj dnes čerpáme zaujímavé údaje.

Akvíziou riaditeľa Banského múzea Dionýza Štúra, Františka Fialu sa začal budovať fond fajok hneď po založení Banského múzea Dionýza Štúra. Medzi prvými fajkami sú fajky so signatúrou Karola Zachara, ale aj hlinené fajky z 1. polovice 19. storočia, fajkárov Bischa a Höniga. Pozoruhodné sú porcelánové fajky s banickým motívom, získané v rokoch 1928 – 1929. **(obrázok č. 3, 4)**

Vojtech Baker sa zaslúžil o rozšírenie fondu fajok v rokoch 1931, 1932, 1939, 1941. Mestské múzeum získalo v tomto období približne 100 kusov prevažne hlinených fajok, ale aj 20 kusov foriem na výrobu fajok a fajkárske razidlá. V prírastkovej knihe č. I. – Mestské múzeum je uvedený najčastejšie ako predajca Rudolf Móczik a majiteľ starožitností v Banskej Štiavnici, Emil Reif.

Veľkú dokumentačnú hodnotu majú fotografie z interiéru Zacharovej dielne z roku 1927. V tomto roku sa totiž konala na Dunajskom veľtrhu v Bratislave výstava XVIII. župy, na ktorej bola Banská Štiavnica zastúpená aj rôznym fotografickým materiálom. Autorom fotografií, vtedy ešte existujúcej fajkárskej dielne Karola Zachara, bol František Mareš. Po výstave boli všetky fotografie venované mestu a stali sa súčasťou zbierkového fondu Mestského múzea.

Po stagnácii muzeálnej činnosti vo vojnovom a povojnovom období nastáva rozvoj múzejníctva v Banskej Štiavnici, a aj jej akvizičnej činnosti. V 60-tych rokoch 20. storočia Rudolf Móczik odpredal strojné zariadenie dielne na výrobu fajok, napr. stroj na výrobu hlinených šúľkov, tzv. delo, lisovací stroj na výrobu fajok, dosky na ich sušenie a keramické nádoby na vypaľovanie fajok. Získaním funkčného strojného zariadenia poslednej fajkárskej dielne na Slovensku sa vytvorili podmienky pokračovania v tradíciách fajkárskeho remesla, aspoň v rámci expozície. Počas kultúrno-spoločenských akcií predvzdať výrobu hlinených fajok, čo patrí k jedinečnosti nášho múzea.

Zásluha vo vybudovaní fondu fajkárskeho remesla patrí významným riaditeľom prvých muzeálnych inštitúcií v Banskej Štiavnici, Vojtechovi Bakerovi a Františkovi Fialovi, ale tiež riaditeľovi Mestského múzea v období po 2. svetovej vojne, Jozefovi Gindlovi. Významná bola akvizícia fajok v 70/80-tych rokoch 20. storočia, hlavne zásluhou odborného pracovníka SBM Tibora Takáča. Vo svojom príspevku *K problematike fajkárstva v Banskej Štiavnici*, uverejnenom v zborníku SBM, č. 9, v roku 1979, zhodnotil postavenie fajkárskeho remesla v Banskej Štiavnici, s dôrazom na históriu Zacharovej fajkárskej dielne. V 70-tych rokoch 20. storočia sa fond rozšíril o predmety získané od vnuka Rudolfa Móczika, Petra Grešku, ale aj o hlinené fajky fajkára Štiasného z Kremnice. Po odchode T. Takáča kurátormi fajkárskeho fondu boli odborné pracovníčky múzea Zorka Liptáková a Magda Turoňová. Od roku 1991 spravuje fond Eva Lovásová, ktorá je autorkou expozície Fajkárska dielňa Karola Zachara (otvorená v roku 1997, v roku 2011 reінštalácia hlinených fajok), a v spolupráci s hrnčiarom Jánom Fialom predvzdať výrobu hlinených fajok. V súčasnosti elektronicky spracováva tento fond v programe Esez 4G on-line, s dôrazom na hlinené fajky, čo je predpokladom jeho digitalizácie v projekte SNM v období rokov 2012 – 2013. Taktó spracovaných je zatiaľ 412 evidenčných čísel zbierkových predmetov fajkárskeho charakteru, z toho 364 evidenčných čísel fajok (nie je zahrnutá duplicita).

V historickom fonde sa nachádza približne 520 fajok, pričom najviac je hlinených, cca 480 kusov.

Zaujímavá je skupina fajok z iných materiálov, pričom väčšina je inštalovaná v našej expozícii. Drevo je zastúpené 9 fajkami (+1 obalená medeným plechom, 1 model), pochádzajúce väčšinou zo starých fondov múzea, s datovaním do 2. polovice 19. storočia, ďalej je to jedna mosadzná fajka s vymeniteľnou výlevkou (+7 olovených modelov, pochádzajúcich zo Zacharovej fajkárskej dielne), 4 fajky z morskej peny (sepiolit), 11 porcelánových, z toho na piatich fajkách s typickým banickým motívom, 1 fajka zo špeciálnej sadrovej zmesi, tzv. gypsovka, lacná *jarmočná, kaviarenská* fajka a jedna sklenená.

Hlinené fajky sú zastúpené hlavne produkciou fajkárskej dielne Karola Zachara. Z prvého obdobia existencie dielne je to približne 220 kusov a cca 130 kusov od pokračovateľa Rudolfa Móczika. Najstaršie Zacharove fajky (1880 – 1900) sú so signatúrou **ZACHAR & COMP. SCHEMNITZ** (NH 7616) (**obrázok č. 5**) a **ZACHAR ES TARSA SELMECZEN** (NH 7613). (**obrázok č. 6**) (datovanie podľa T. Takáča, M. Harmana a J. Šteffeka). Z rokov 1900 – 1918 so signatúrmí: **ZACHAR SELMEC-**

ZEN (94), ZACHAR SELMECZ (1), ZACHAR K. SELMECZ (7), ZACHAR K. SELMECZEN (31). (obrázok č. 7, 8)

Po politických zmenách po 1. svetovej vojne a vzniku Československej republiky používali signatúru **K. ZACHAR B. ŠTIAVNICA** (?18) najprv spoločne, od roku 1925 ju používal už Rudolf Móczik samostatne. Súčasne sa objavuje označenie **ŠTIAVNÍČKA** (?15) a **MADE IN CZECHOSLOVAKIA** (1), (NH 2905). **(obrázok č. 9)**

Bez signatúry sú hlavičky fajok so samostatnou výlevkou a fajky z posledného obdobia produkcie dielne, prípadne ešte nevypálené fajky. Značka akosti **PRIVI-LE-GIRT** sa nachádza na približne 123 fajkách. Veľká rozmanitosť farieb tvarov a typov fajok Zacharovej fajkárskej dielne je potvrdená aj v našom fonde. Čo sa týka farebnosti, sú to základné farby hnedá, čierna a typické *mramorovky*, fajky dvojdielne, fajky so šťavníkom, s vymeniiteľnou výlevkou, fajky s figurálnou hlavičkou, s plastickou výzdobou na frontálnej strane hlavičky, s rôznou výzdobou dna hlavičky a krčka fajky v rôznych kombináciách. **(obrázok č. 10, 11, 12, 13)**

Produkcia predchodcov, súčasníkov, ale aj pokračovateľov Zacharovej dielne je zastúpená približne 130 hlinenými fajkami majstrov, prevažne pôsobiacich v Banskej Štiavnici.

V archeologickom fonde SBM sa nachádzajú najstaršie hlinené fajky zo 17. – 19. storočia, z lokalít Sitno a Banská Štiavnica. V expozícii Fajkárska dielňa Karola Zachara je z tohto fondu inštalovaná fajka holandského typu, rôzne fajky bez signatúry alebo s nečitateľnou signatúrou. Z prvej polovice 19. storočia z tohto fondu pochádzajú fajky s označením **Rasztoczky Schemnicz, Rauch, Jos. Schmidt Schemnitz**, z druhej polovice 19. storočia so signatúrou **L. Schmidt Schemnitz**.

V historickom fonde sa nachádza fajka tureckého typu, z prvej polovice 18. storočia, získaná ešte v roku 1931 (NH 2866). **(obrázok č. 14)** Do tejto skupiny patrí aj biela fajka (NH 7466) s valcovitou hlavičkou mierne sa rozširujúcou, s plastickou ornamentálnou výzdobou (akvizícia v roku 1999).

V roku 1994 sa nám podarilo získať vzácnu fajku so signatúrou **KISS** a s ochrannou značkou v tvare motýlika. Ide o fajku z Malých Ozoroviec, zo známej produkcie hlinených fajok na Zemplíne, pôsobiacej v 1. polovici 19. storočia (NH 6546), pod maďarskou firmou – **KISS AZAR**. **(obrázok č. 15)**

V Banskej Štiavnici pracovalo v 19. storočí 14 samostatných fajkárskejších dielní, aj s niekoľkogeneračnou tradíciou. K najstarším patrí pravdepodobne dielňa **Benedicta a Beniamína Ahnerta**, ktorá pracovala pod Novým zámkom, v období od konca 18. storočia až do 1. polovice 19. storočia. Pre ich produkciu boli charakteristické fajky s vysokou štíhlou hlavičkou, mierne sa k ústi rozširujúcou, s dlhšími krčkami fajok vyhnutými ku hlavičke, najstaršie pripojené k hlavičke, väčšinou bez kovania, bez viečka. Farebne rozlišujeme dve základné farby, hnedú a čiernu, pričom najstaršie sú v svetlej farbe (svetlohnedá, sivočierna), nedokonalo vypálené, mladšie sú tehlovohnedé, hnedočierné, najmladšie červenohnedé lesklé, ktoré boli natierané olejom pred vypálením a čierne. Na najstarších sa nachádza signatúra BA, na novších fajkách celé meno bratov. Výzdoba bola pomerne jednoduchá, no zaujímavá je skupina fajok s neskorobarokovými portrétmi osobností.

V historickom fonde sa nachádza 10 fajok z tejto fajkárskej dielne (získané v rokoch 1930, 1941, 1960), pričom pravdepodobne k najstarším patrí fajka bez signatúry s rytou sedemramennou hviezdou na frontálnej strane hlavičky (NH 3141). Šesť fajok je so signatúrou **BA**, z toho dve sú svetlohnedé (NH 2957, NH 2546), **(obrázok č. 16)**, v perlovci na hlavičke s rovnakým portrétom bradatého muža, v jednom prípade s typickým prepojením krčka s hlavičkou (NH 2546), zaujímavá je hnedá s charakteristickým dlhým krčkom (NH 3142) a hnedočierna s vyhnutým krčkom k hlavičke, s výzdobou v perlovci s motívom milencov (NH 2982). Pozoruhodné sú dve lesklé, ešte pred vypaľovaním natierané olejom, s portrétom panovníčky Márie Terézie (NH 2981), **(obrázok č. 17)** a maďarského básnika A. Petöfiho (NH 2715). So signatúrou **BENIAMIN AHNERT** sa v našom fonde nachádzajú dve čierne fajky, jedna s výzdobným motívom milencov a druhá s geometrickým vzorom (NH 2980, NH 2716). Posledná fajka z tejto skupiny je sivá fajka so signatúrou **BENIAMIN AHNERT**, s figurálnym motívom tanečnice na frontálnej strane hlavičky (NH 2931). **(obrázok č. 18)**

Do prvej polovice 19. storočia zaraďujeme vzácnu fajku so signatúrou **SAM: BISCH SCHEMNITZ**, na druhej strane krčka so značkami v ovále: 1,2, portrét muža, ktorých sa zachovalo len veľmi málo (NH 2728). **(obrázok č. 19)** Pochádza zo starých fondov Banského múzea Dionýza Štúra, č. 1409, ktorú získal v roku 1927 už spomínaný prvý riaditeľ tohto múzea František Fiala. Ide o kvalitnú lesklú hnedú fajku s čiernymi škvrnami, tzv. mramorovku s hlavičkou v tvare osembokého hranolu, mierne sa rozširujúcou k ústiu, s palmetovým dnom. Charakteristická je výzdoba pod ústím hlavičky a krčka, a tiež pri spoji hlavičky a krčka, s povrazovitým vzorom na prstencoch, nenachádzajúca sa na iných fajkách v našom fonde.

Prvá polovica 19. storočia je zastúpená aj produkciou ďalších fajkárskych majstrov. Bohužiaľ, len krčkami fajok je zastúpená banskoštiavnická dielňa so signatúrou **RASZTOCZKY SCHEMNICZ**. Značenie je umiestnené v ovále, nad ním sa nachádza kvietok so šiestimi lístkami, na druhej strane krčka je v kruhu pravdepodobne značka s hlavou fúzatého muža, podobná značke na fajke Jozefa Schmidta. Všetky tri (dva v archeologickom fonde – A 4431, jeden v historickom fonde – NH 7468), **(obrázok č. 20)**, majú dno krčka s palmetovým vzorom, typickým pre mnohých banskoštiavnických fajkárov (Rauch Mathias, Raugh Ferdinand, rodina Hönigovcov, Ludmila Schmidt, Kehrň Károly, Mihalik Istvan) a nachádzajúcim sa tiež na fajkách zo Zacharovej dielne.

Kvalitná a jedinečná je výlevka dvojdielnej čiernej fajky s chráničmi ústí so signatúrou **F: RAUGH. SCHEMNITZ** (NH 2729), **(obrázok č. 21)** s ktorou pracoval v Banskej Štiavnici ešte v prvej polovici 19. storočia. Od toho istého fajkára pochádza torzo krčka hnedej fajky s typickým palmetovým dnom a neidentifikovanou značkou so zoomorfným motívom alebo symbolom vetra (NH 5874). Z toho istého obdobia pochádza pomerne zachovaná čierna fajka so signatúrou **RAUCH** (A 4431), na druhej strane krčka so značkou v podobe rozety. Fajka s osemhrannou hlavičkou, s valcovitým krčkom s rozširujúcim sa prstencom je pozoruhodná svojou výzdobou. Na frontálnej strane hlavičky sa nachádza v dvojitém perlovci (typický bol jeden rad) kvietok s ôsmimi lístkami. Výzdobný motív dvojitého perlovca sa nachádza aj pod ústím

hlavičky a pri spoji s krčkom, doplnený geometrickým vzorom, dno krčka má typický palmetový vzor.

Významnú skupinu tvoria *hönigovské* fajky, v historickom fonde sa nachádzajú štyri kompletne fajky, v jednom prípade aj s násadcom, šesť úlomkov – krčkov fajok. Dielňa bola založená okolo roku 1810, v lokalite Horná Ružová ulica, Antonom Höni- gom (vo výrobe pokračovala jeho vdova a syn...). V pozoruhodnom zbierkovom fon- de streleckých terčov SBM, sa nachádza terč s nápisom: Anton Höni, 13. Juni 1859, čo svedčí aj o tejto záľube fajkára. Vo fonde sa nachádzajú fajky z 2. polovice 19. sto- ročia, dve so signatúrou **M. HÖNIG SCHEMNITZ**, s drobnou rozetou nad nápisom, na druhej strane krčka s kruhovým kolkom s poprsím muža (NH 7084, NH 7075), kedy pracoval sám, štyri s nápisom: **M. HÖNIG SOHN SCHEMNITZ** (NH 7076, NH 7082, NH 7083, NH 7467), na druhej strane krčka kolok pravdepodobne s rodin- ným erbom, tri so signatúrou: **M. HÖNIG SOHN. N IN SCHEMNITZ**, s rovnakým rodinným erbom, no okrem toho ešte na dne hlavičky je značka, v trojuholníku pís- meno H, na vrchole rozeta na krúžku (NH 2549, NH 2851, NH 2860), a **M. HÖNIG SOHN IN SCHEMNITZ** (NH 2818) z obdobia, keď pracoval s otcom. Väčšina fajok určených pre baníkov nebola zdobená, no tie ozdobné mali typický banický motív. Na frontálnej strane hlavičky fajky sa používali symboly: prekrížené kladivko a železko, poprsie baníka s kladivkom v ruke, kahanec, nápis Glück auf! Banický výzdobný mo- tív má už spomínaná kompletná fajka s násadcom (NH 2818, NH 7296). Fajku získal riaditeľ BMDŠ František Fiala v roku 1927 z pozostalosti po významnom banskom geológovi, profesorovi Banickej akadémie v Banskej Štiavnici, Ľudovítovi Csehovi. Táto veľmi kvalitná lesklá *mramorovka* má na frontálnej strane osemhrannej hlavičky banický výzdobný motív, palmetové dno krčka, poniklované vybijané a gravírované viečko s ozdobným pásom na ústí hlavičky, s plastickým perlovcom na chrániči ústia krčka. Súčasťou fajky bola aj ozdobná násada zo žltého lakovaného dreva. Okrem sig- natúry **M. HÖNIG SOHN IN SCHEMNITZ**, sa na krčku nachádza v kolku rodinný erb. **(obrázok č. 22)** Tri kompletne fajky získal ešte v roku 1941 pravdepodobne riadi- teľ Mestského múzea Vojtech Baker, už nekompletné fajky, ale s veľkou výpovednou hodnotou boli získané v roku 1997.

K štiavnickým fajkám z 19. storočia patria fajky z produkcie viacgeneračného rodinného podniku, zastúpeného Jozefom a Ľudmilou Schmidtovcov (pravdepodobne ide o otca a dcéru), z lokality oproti starej nemocnice. Z 1. polovice 19. storočia sa v archeologickom fonde nachádza fajka so signatúrou **JOS. SCHMIDT SCHEM- NITZ**, s rozetou nad nápisom, na druhej strane kruhový kolok s hlavou fúzatého muža (A 4431). Z druhej polovice 19. storočia sú fajky so signatúrou **L. SCHMIDT SCHEMNITZ**, na druhej strane kolok s motívom baníka, rozbíjajúceho skalný masív s kolopisom PROTO COLIRT (NH 6887), **(obrázok č. 23)** a na druhej fajke (A 4428) kolok doplnený zápästím ruky s ukazovákou smerujúcim na kolok. Krčky fajok Ľud- mily Schmidtovej majú dno krčka zdobené palmetovým vzorom.

Zo štiavnických fajkárov sa v historickom fonde nachádzajú aj fajky Mihálíka (8), ktorý sa fajkárstvu venoval len krátko, pravdepodobne v 60-tych rokoch na Dolnej Resli (rodina sa venovala aj kníhtlačiarstvu). Typické sú fajky s osemhrannou hlavič-

kou a palmetovým dnom krčka, na frontálnej strane v perlovci s ozdobným motívom, so signatúrou **MIHALIK SELMECZ** (NH 7291, NH 7292), ktorá sa nachádza aj na hlavičke dvojdielnej fajky (NH 2850), (**obrázok č. 24**) a troch torzách – krčkoch fajok (NH 3136, NH 7288, NH 7290). Zaujímavá je fajka veľkosťou aj váhou odlišná od produkcie Mihálika, ale aj ostatných banskoštiavnických fajkárov, so signatúrou **MIHALIK I. SELMECZ** (NH 2849). Táto mramorovka má v perlovci roľnícky motív s netypickým prekrytím plastickým písmenom D. Okrem hlavičky dvojdielnej fajky sa na všetkých jeho fajkách nachádza na druhej strane krčka (prvýkrát), ochranný kolok s podobou erbu Banskej Štiavnice. Túto značku neskôr prevzal Karol Zachar. Podobne je to s výzdobou na frontálnej strane hlavičky s reliéfom erbu Banskej Štiavnice a Banskej Belej, Kalvárie, ktoré sú typické aj pre Zacharove fajky. Jedinečná je hlavička dvojdielnej fajky so signatúrou výrobcu pod plastickým gombíkom na dne hlavičky, čo sa nenachádza na Zacharových fajkách.

Posledným banskoštiavnickým fajkárom, ktorého produkcia je, hoci skromne, ale predsa, zastúpená v našom fonde, je Karol Kehr, ktorý vyrábala fajky v druhej polovici 19. storočia (akvizícia až z roku 1997). Na dvoch krčkoch hnedej a mramorovej fajky sa nachádza označenie výrobcu: **KEHRN K. SELMECZEN** a pravdepodobne už pod vplyvom Karola Zachara, kolok s erbom Banskej Štiavnice (NH 7081, NH 7085). (**obrázok č. 25**)

Produkcia fajok z neďalekej Banskej Hodruše je zastúpená fajkármi S. Seilerom a K. Takácsom, ktorí v druhej polovici 19. storočia, určitý čas pracovali v jednej dielni, no s vlastnou produkciou. V roku 2009 sa nám podarilo získať fajku z posledného obdobia činnosti S. Seilera so signatúrou **S. SEILER CONSPL** (NH 8408), s datovaním na začiatok 20. storočia. Je to kvalitná čibukovitá fajka so šálkovitou hlavičkou s tanierikom, na dne ktorého sa nachádza signatúra výrobcu a číslo 146. Fajka je bohato zdobená plastickým ornamentom, po obvode tanierika a krčka fajky perlovcom. (**obrázok č. 26**)

Poškodená čierna fajka s osemhrannou hlavičkou a s palmetovým dnom krčka má značku v kolku s uhorským znakom. Signatúra fajky, získanej v roku 1997, je len čiastočne čitateľná: **...KÁCS...ECZI. S.** (NH 7079).

Bohato je zastúpená produkcia, ale aj rôzne nástroje firmy Štiasneho z Kremnice (50 fajok), ktorú založil Eliáš Štiasny na začiatku 50-tych rokov 19. storočia, so signatúrou **ŠTIASNY**. O rozšírenie fondu sa zaslúžil hlavne v roku 1979 T. Takáč. Pozoruhodná je hlavička dvojdielnej fajky na dne s gombíkom v tvare buldočej hlavy (NH 1093). (**obrázok č. 27**) Je to jediný prípad výzdoby gombíka dvojdielnych fajok v našom fonde. Zaujímavé sú fajky s dierkou na pravej strane hlavičky fajky, ktorá pravdepodobne slúžila na jemnejšie fajčenie (napr. NH 1079). (**obrázok č. 28**)

Vplyv Karola Zachara sa prejavil u mnohých výrobcov fajok, nielen v našom regióne. Dokladom toho sú aj fajky zastúpené v našom fonde so signatúrou **PODRES**, z okolia Levíc (A 4431 – 4 ks, NH 7080).

Samostatnou kapitolou sú fajky falzifikátorov, ktorí používali ochrannú značku Banskej Štiavnice, erb mesta, oválny kolok s poprsím baníka, nápis: **SCHEMNITZ** (NH 1083, NH 1085), alebo bez erbu Banskej Štiavnice (NH 1084, NH 6682). Je

zaujímavé, že všetky získal v roku 1979 T. Takáč od Františka Cinkaniča z Kremnice. Zaujímavá je fajka zo Štiavnických Baní s nápisom **SELMECZI**, s uhorským erbom na krčku fajky.

Muzeálny zbierkový fond fajok je doplnený fajkami (20) už spomínaného hrnčiarskeho majstra z Brehov pri Novej Bani, Jána Fialu, ktorý predvádza výrobu fajok v našej expozícii, pomocou pôvodných fajkárskeho foriem a strojov z dielne Karola Zachara.

V tomto roku boli do fondu získané hlinené fajky banskobystrickej firmy LT – studio, ktorá v spolupráci s Keramikou Ľubietová vyrábala liate fajky, na rozdiel od lisovaných historických fajok. Nadviazali, no len krátko, na tradície fajkárstva v Banskej Štiavnici, vyrábali totiž aj repliky fajok Karola Zachara.

Môžeme konštatovať, že Banská Štiavnica nie je známa len baníckou činnosťou, technickými vynálezmi, školstvom, umeleckou tvorbou, ale práve aj hlinenými fajkami – *štiavničkami*. Banskoštiavnickí výrobcovia hlinených fajok boli už v prvej polovici 19. storočia najznámejšími fajkármi na Slovensku. *Štiavničky* sa vyvážali nielen do celej Európy ale aj do zámoria. No najznámejšou bola fajkárska dielňa Karola Zachara (1870 – 1959), ktorej zánikom zaniklo fajkárske remeslo na Slovensku.

Fajky banskoštiavnických fajkárov boli rozmanité tvarmi, rozmermi, farbou i výzdobou. Svoje uplatnenie pri výzdobe fajok našla aj banícka symbolika – prekrížené kladivko a železko, banícka lampa – kahanec, pozdrav Glück auf!, Szerencze fel! (Zdar Boh!), figurálny motív baníka – poprsie baníka s kladivkom v ruke, baník pri práci. Banícky motív bol typický pri výzdobe hlavičiek fajok vo fajkárskej dielni rodiny Hönigovcov a na krčkoch fajok so signatúrou L. Schmidt, COLIRT PROTO. V Zacharovej dielni sa uplatnil na fajkách z obdobia konca 19. a začiatku 20. storočia. Používal sa ako hlavný motív na hlavičkách fajok v plastickom reliéfe, aj na krčkoch fajok ako ochranný kolok.

Tento motív bol typický aj na čiernych, neglazovaných kremnických fajkách firmy Štiásneho. Banícky motív – skrížené kladivko a železko, reliéf s poprsím baníka sa nachádza na pravej strane dna hlavičky ako ochranná značka, na krčku so signatúrou Štiásny (podobné sú aj falzifikáty s nápisom Schemnitz, Selmeci).

ZOZNAM FOTOGAFIÍ (Autor: K. Patschová)

Obr. 1: Expozícia Starého zámku. Fajkárska dielňa K. Zachara.

Obr. 2: Predvádzanie výroby fajok v expozícii Fajkárska dielňa K. Zachara.

Obr. 3, 4: Porcelánové fajky s baníckym motívom, SBM Banská Štiavnica, NH 2541, NH 2727.

Obr. 5: Fajka hlinená, ZACHAR & COMP. SCHEMNITZ, SBM Banská Štiavnica, NH 7616.

Obr. 6: Fajka hlinená, ZACHAR ES TARSA SELMECZEN, SBM Banská Štiavnica, NH 7613.

Obr. 7: Fajka hlinená, figurálna hlavička, ZACHAR K. SELMECZ, SBM Banská Štiavnica, NH 2942.

- Obr. 8:** Fajka hlinená, K. ZACHAR B. ŠTIAVNICA, SBM Banská Štiavnica, NH 2746.
- Obr. 9:** Fajka hlinená, ŠTIAVNIČKA, SBM Banská Štiavnica, NH 3856.
- Obr. 10:** Fajka hlinená, hlavička fajky s vymeniteľnou výlevkou, Banská Štiavnica, NH 2730.
- Obr. 11:** Fajka hlinená, ZACHAR SELMECZEN, PRIVI-LEGIRT, SBM Banská Štiavnica, NH 2834.
- Obr. 12:** Fajka hlinená, ZACHAR SELMECZEN, SBM Banská Štiavnica, NH 2843.
- Obr. 13:** Fajka hlinená so šľavnikom, ZACHAR SELMECZEN, SBM Banská Štiavnica, NH 2826.
- Obr. 14:** Fajka hlinená, turecká, 18. stor., SBM Banská Štiavnica, NH 2866.
- Obr. 15:** Fajka hlinená, sign. KISS, Malé Ozorovce, SBM Banská Štiavnica, NH 6546.
- Obr. 16:** Fajka hlinená, sign. BA, SBM Banská Štiavnica, NH 2546.
- Obr. 17:** Fajka hlinená, sign. BA, SBM Banská Štiavnica, NH 2981.
- Obr. 18:** Fajka hlinená, sign. BENIAM AHNERT, SBM Banská Štiavnica, NH 2931.
- Obr. 19:** Fajka hlinená, sign. SAM: BISCH SCHEMNITZ, SBM Banská Štiavnica, NH 2728.
- Obr. 20:** Fajka hlinená, sign. RASZOCZKY SCHEMNICZ, SBM Banská Štiavnica, NH 7468.
- Obr. 21:** Fajka hlinená, výlevka, sign. F: RAUCH. SCHEMNITZ, SBM Banská Štiavnica, NH 2729.
- Obr. 22:** Fajka hlinená, sign. M. HÖNIG SOHN IN SCHEMNITZ, SBM Banská Štiavnica, NH 2818.
- Obr. 23:** Fajka hlinená, sign. L. SCHMIDT SCHEMNITZ, SBM Banská Štiavnica, NH 6887.
- Obr. 24:** Fajka hlinená, hlavička, sign. MIHALIK SELMECZ, SBM Banská Štiavnica, NH 2850.
- Obr. 25:** Fajka hlinená, sign. KEHRN K. SELMECZEN, SBM Banská Štiavnica, NH 7081.
- Obr. 26:** Fajka hlinená, sign. S. SEILER CONSPLE, SBM Banská Štiavnica, NH 8408.
- Obr. 27:** Fajka hlinená, hlavička, dielňa Štiasny, SBM Banská Štiavnica, NH 1093.
- Obr. 28:** Fajka hlinená, sign. ŠTIASNY, SBM Banská Štiavnica, NH 1079.

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13

Obr. 14

Obr. 15

Obr. 16

Obr. 17

Obr. 18

Obr. 19

Obr. 20

Obr. 21

Obr. 22

Obr. 23

Obr. 24

Obr. 25

Obr. 26

Obr. 27

Obr. 28

